

ԳՐԱԲԱՐԻ ԲՈՒՀԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՅՄԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

Հին հայերենի նկատմամբ հետաքրքրությունը, վերջին տասնամյակներին նկատելիորեն աճելով, ընդգրկել է ավելի լայն շրջանակներ՝ ներառելով նաև հանրակրթական դպրոցը, այլև ոչ բանասիրական կրթությամբ բազմաթիվ մարդկանց, որոնք ուղղակի ցանկություն ունեն սովորել գրաբարը: Ձգալի առաջընթաց կա ինչպես ուսուցման արդիական մեթոդիկայի մշակման, այնպես էլ մոր ուսումնական միջոցների, մասնավորապես մոր դասագրքերի, դասընթացների, ձեռնարկների, ուսումնաօժանդակ այլ գրականության ստեղծման և գործադրման առումով:

Մեծ և անուրանալի է Մ.Արեղյանի, Ս.Ղազարյանի, Ա.Աբրահամյանի, ապա նաև Պ.Շարափխանյանի, Հ.Ավետիսյանի և Ռ.Ղազարյանի¹ վաստակը հին հայերենի դասագրքերի ստեղծման գործում, սերունդներ են նրանց կազմած դասագրքերով սովորել և սովորում գրաբարը: Վերջին երկու տասնամյակները հատկապես բերքառատ եղան հին հայերենի ուսուցմանը միևրված մոր ուսումնամեթոդական գրականության երևան գալու առումով. իրար հետևից հրապարակ իջան Գ. Խաչատրյանի «Գրաբարի շարահյուսության ձեռնարկը» (1989), Վ.Հովհաննիսյանի «Գրաբարի ինքնուսույցը» (1999, երկրորդ տպագրությամբ՝ «Գրաբարի ձեռնարկ, 2004»), Լ.Խաչատրյանի և Գ. Թոսունյանի «Գրաբարի դասագիրքը» (2004), Է. Մկրտչյանի «Գրաբարի դասընթացը» (2008):

Ի դեպ, վերջին սերնդի այս ուսումնական ձեռնարկներին հատկանշական է մի ընդհանրական իրողություն, որը նրանց նկատելիորեն տարբերում է մախարդներից: Ի տարբերություն հին դասագրքերի, որոնցում հընթացս գրաբարի ձևաբանական կարգերի նկարագրության՝ երբեմն-երբեմն արծարծվում են նաև շարահյուսական բնույթի հարցեր, մեկնաբանություն են ստանում նաև այդ լեզվի շարահյուսական կառուցվածքի հատուկներ իրողություններ, սրանցում գրաբարի շարահյուսությունը ունի համակարգված նկարագրություն, մատուցվում է առանձին բաժիններով կամ ենթաբաժիններով, իսկ Գ. Խաչատրյանի հեղինակած ուսումնական ձեռնարկը² ամբողջապես մվիրված է գրաբարի շարահյուսությանը և վերջինիս թեև համառոտ, սակայն առայժմ միակ և հնարավորինս ամբողջական դասագիրքն է:

Այնուհանդերձ գրաբարի շարահյուսության դասավանդումը բուհում, այդ լեզվի հնչյունական-արտասանական առանձնահատկությունների ու ձևաբանական իրողությունների նկարագրման և ուսուցման արդեն կայուն ավանդույթներ ունեցող մեթոդիկայի կողքին, ուսուցման համեմատաբար երիտասարդ ոլորտ է: Հետևաբար նրա դասավանդման վտորդը հաղորդելու յուրաքանչյուր արտահայտություն ինքնին կարևոր է դառնում, մանավանդ, երբ գրաբարի շարահյուսության մի շարք հարցերի դասագրքային մեկնաբանություններում աչքի առաջ ունենը երբեմն ոչ էական, երբեմն էլ մույնիսկ սկզբունքորեն տարբեր մտեղեցումներ: Մինչդեռ գրաբար մախարդությունների բովանդակության և առհասարակ բնագրերի ճիշտ ընկալումը, նաև ճիշտ թարգմանությունն առավել դյուրին են դառնում, երբ դասավանդման ընթացքում լեզվական իրողություններն ստանում են հնարավորինս հստակ և ոչ հակասական բնութագրումներ: Այս առումով ընդգծված ուշադրության են արժանի, օրինակ՝ գրաբարի մախարդության գլխավոր անդամները՝ ենթական ու ստորոգյալը, որոնց տեսակների, կազմության, արտահայտության, շարադասության, համաձայնության և ռճական-արտահայտչական դրսևորումների բուհական ուսուցման հարցերում տարակարծությունները քիչ չեն:

Մինչև շարահյուսական իրողությունների մեկտեղված ուսուցումը, որ իրականացվում է գրաբարի բուհական ուսուցման վերջին տարում, ենթակայի վերաբերյալ առանձին տեղեկություններ սովորողներին տրվում են ձևաբանության բաժնում, մասնավոր-

¹ Մ. Ա ր Ե ղ յ ա ն, *Գրաբարի դասագիրք*, Եր., 1916: Նույնի՝ *Գրաբարի բերականություն*, Եր., 1936: Ս. Ղազարյան, *Գրաբարի դասագիրք*, Եր., 1951: Ա. Աբրահամյան, *Գրաբարի ձեռնարկ*, Եր., 1976: Պ. Շարափխանյան, *Գրաբարի ուղեցույց*, Եր., 1967: Նույնի՝ *Գրաբարի դասընթաց*, Եր., 1974: Հ. Ավետիսյան, Ռ. Ղազարյան, *Գրաբարի ձեռնարկ*, Եր., 1976:

² Գ. Խ ա չ ա տ ռ յ ա ն, *Գրաբարի շարահյուսության ձեռնարկ*, Կիրովական, 1989:

րապետ, կապված պակասավոր և միադինի եղանակիչ բայերի, ինչպես նաև որոշ բայական բաղադրյալ ժամանակաձևերի գործածության յուրահատկությունների հետ:

Գրաբարի ենթակայի ուսուցումը պիտի ներառի նրա կազմության, տեսակների, արտահայտության և ռեակցիոն գործածության հարցերը, որոնք գործնականորեն պիտի մեկնարկվեն ու ամրապնդվեն ճիշտ ըմտված վարժություններով ու մյուսին համապատասխան ընթերցանության հատվածներով:

Ենթակայի ուսուցումն սկսում ենք նախադասության կառուցման մեջ նրա՝ ստորոգյալի հետ միասին ունեցած առանցքային մշակակության ընդգծմամբ՝ նախադասություն կազմող բառերի աստիճանական բացառման մեթոդով հիմնավորելով գրաբարում և ենթակայի և ստորոգյալի շարահյուսական դերի կարևորությունը:

Արդի հայերենի մեծ՝ գրաբարում մույնպես հարկավոր է հստակորեն տարբերակել սովորական կամ բուն ենթական կազմակերպիչ, ընդ որում, առաջինը՝ որպես նախադասության ստորոգյալին առնչակից, նրա հետ ստորագումային կապակցություն կազմող գլխավոր անդամ, երկրորդը՝ որպես նախադասության կազմում առկա դերբայական դարձվածի գերադաս բաղադրիչի՝ դերբայի լրացում:

Սովորական ենթական գրաբարում կարող է արտահայտվել անվան ուղղական, սեռական և տրական հոլովներով, եզակի դեպքերում՝ նաև հայցականով,³ ինչպես՝ Երթազտորն Հայոց դառնայր ի մեծ կոտորածէն յաղթութեամբ և բազում ավարաւ /Ազաթ./: Չմարթեր միումն երկուս սերմանս հակառակ միմեանց արկանել /Եզն./: Անդ քազաւորել մմա նոցա /Եզն./: Չկնի աշալիսեաց իրաց յաջողութեանց դադարեալ Օսմիրամայ ատուքս ինչ սակաւս ի դաշտի միում /Խոր./: Խաղաղասէր ասեն գոլ զազգն ճննաց /Խոր./: Կողմնակի ենթական դրսևորվում է սեռականով կամ տրականով՝ Յանցանել մրքի, եղծանի ամպարիչուն /Առակք./: Յայն տեղի հասուցին, մինչև հարցանել մմա /Եղ./: Գրաբարը չունի ուղղականով դրված կազմակերպիչ ենթակա:

Ինչպես սովորական, այնպես էլ կազմակերպիչ ենթական բնութագրող հատկանիշներից մեկը նրա՝ կազմությամբ պարզ կամ բաղադրյալ լինելն է: Նման տարբերակման հիմքում ընկած է ենթակայի՝ մեկ բառով կամ բառերի կապակցությամբ դրսևորվելը:

Կազմությամբ պարզ ենթական կարող է արտահայտվել

1. ուղղական հոլովով դրված՝

ա) օղյականով՝ Արայ ասկաւ ամօք յառաջ քան զվախճանելն Նինոսի խնամակալեաց իւրոց հայրենեացն /Խոր./: Բազում ծմերաց հալեցան սատմամանիք /Եղ./:

բ) օղյականաբար գործածվող այլ խոսքի մասերով (ածական, թվական, դերբայ և այլն)՝ Դերմակածին գինի արբցէ /Բուգ./: Եւ պատրաստքն մտին ընդ մմա ի հարսանիս /Մատթ./: Հինգն իմաստունք էին /Մատթ./: Գառնայ առաքեալն անդրէն ի Բարեւոյն /Խոր./: Չէրն չէին վասն չէին յաշտ առնէր /Եզն./:

գ) դերանվամբ՝ Ոչ որ ումեք անկողնարկ լինէր /Եղ./: Ես աստ սովամահ կորնչիմ /Դուկ./: Մորա երկոքեան արք պիղծք և անօրէնք էին /Բուգ./:

2. սեռական հոլովով դրված գոյականով, դերանվամբ և գոյականաբար գործածվող այլ խոսքի մասերով: Այսպիսի ենթակայի հետ ստորոգյալի գործառնությամբ կարող են հանդես գալ՝

ա) եմ, գոյ կայ պակասավոր բայերի երրորդ դեմքի ձևերը, նաև յիս բառ՝ «ունենալու» իմաստով, ինչպես՝ Էր դուստր մի գեղեցիկ Անդուկայ ուրումն /Բուգ./: Կայցէ՞՞ ձեզ հայր կամ եղբայր /Ծննդ./:

բ) «ներգործական սեռի անցյալ դերբայ + օժանդակ բառի միասին ձև» շարահյուսական կաղապարը,⁴ ինչպես՝ Ոչ... արարեալ է գնա Ատուծոյ /Եզն./: Լուեալ է մեր գրատաստան քառասուն զինուորացն Բրիտանի /Եղ./: Ահա մոռացեալ իցէ մեր զամենայն ներութիւնս և շարչարանս /Ն.տ./: Աշխարհաբար քարգմանելիս սրանց ենթակաները

³ Հայցականն անորոշ դերբայի հետ (accusatives cum infinitivo) կառույցն ընդունված է համարել գրաբարին խորք իրողություն՝ քերականական պատճենում հունարենից և քարգմանել իբրև ուղղականաձև ենթակայով երկրորդական նախադասություն բարդ ստորադասական կառույցի կազմում, ինչպես՝ ԶԱտուծած արարիչ ասել այնպիսի իրաց անպատշաճ է /Եզն./ = Անպատշաճ է ասել, քի Ատուծած այնպիսի բաների արարիչ է: Զատուծած ի խաչ ելեալ ի մարդկանէ քարգմնել /Եղ./ = Բարբառում եմ, քի Ատուծած մարդկանց ձեռքով է խաչ քարձրացել:

⁴ Տե՛ս Գ. Խաչատրյան, նշվ. աշխ., էջ 22:

ուղղական հոլովով են, ստորոգյալները՝ բաղադրյալ դիմավոր բայաձևեր՝ միմյանց հետ դիմային և քվային համաձայնությամբ: Ինչպես՝ *Աստված չի արարել նրան: Մենք լսել ենք Քրիստոսի քառասուն զինվորների դատաստանը: Մենք մտացել ենք բոլոր նեղություններն ու չարչարանքները:*

զ) *անոռոշ դերբայն առանձին վեղգրած՝ Չմերժ լինել մորա ի տուն իմ /Խոր./: Ուսուցաներ զնոսա ի ժողովրդեանն մոցա, մինչև զարմանալ մոցա /Մատթ./: Մի՛ տեսանել մոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց /Եղ./:*

դ) *անգլայ դերբայն առանձին վեղգրած՝* Սակայն *առեալ Խոսրովու* գրազմութիւն գորաց իւրոց /Ագաթ./: Եւ *տեսեալ Հայկին* զՏիտանեանն կոտ վառեալ /Խոր./: ...*ոչ կամեցեալ* հնազանդ լինել *Հայկայ* /ն.տ./: Վերջին երկու դեպքերում (զ և դ կետեր) դերբայ-ստորոգյալը պիտի թարգմանել դիմավոր բայաձևով, իսկ սեռականով ենթական՝ ուղղական հոլովով: Ինչպես՝ Եվ *Հայկը տեսալ* սպառազինված Տիտանյանին: ...*Հայկը չկամեցալ* հնազանդ լինել: *Նա մոռնեցալ* իմ տանը:

ե) *միանգամից երկու բայեր. անգլայ դերբայը և դիմավոր քառաձևը:* Ընդ որում, սեռականով ենթական և՛ մեկինն է, և՛ մյուսինը: Այն առաջնահերթորեն դերբայի ենթական է (կողմակի), որովհետև գտնվում է մախադասության մաս կազմող դերբայական դարձվածի մեջ և որովհետև սեռականաձև է: Միևնույն ժամանակ այն նաև ամբողջ մախադասության ենթական է (սովորական), քանի որ դերբայից բացի առնչակցվում է նաև դիմավոր բայի հետ, որն այդ կառույցի ստորոգյալ է:

Օրինակ՝ Որում *ոչ կամեցեալ հնազանդ լինել Հայկայ...* չու արարեալ *զնայ* յերկիրն Արարադայ /Խոր./: Եւ ի բաց դարձուցեալ *Հայկայ* զպատգամաւորսն Բելայ՝ խստութեամբ *պատասխանեաց* /ն.տ./: Արդ *մեր թողեալ* զնոսա, *հարցցուք* զնոսա /Եզն./: Նման կառույցները ժամանակակից հայերեն թարգմանելիս նպատակահարմար է պահպանել դերբայական դարձվածը՝ անոռոշ դերբայը դնելով գործիական հոլովով, սակայն ենթական հանել դարձվածի կազմից և գործածել ուղղականով, ինչպես՝ Այժմ *մենք, թողնելով* նրանց, հարցնենք սրանց: Չայս *խնացեալ* աղեղնաւորին *Հայկայ յառաջ վարէ* զինքն /Խոր./ = Այս *խմանալով*՝ աղեղնավոր *Հայկն առաջ է նետում* իրեն:

Սակայն այդպես չի կարելի թարգմանել այն գրաբարյան կառույցները, որոնցում դերբայական դարձվածի սեռականով կողմնակի ենթական և մախադասության ենթական տարբեր են, ինչպես՝ Եւ *ասացեալ* զայս *երանելոյն* չուցին *ամենեքեան* յաշխարհէն Ադուանից յերկիրն Հայոց /Փարպ./: Է. Մկրտչյանն առաջարկում է թարգմանության երկու տարբերակ՝ «Եվ *երանելին* այս *ասելով*՝ *ամենքը* Ադվանից աշխարհից չվեցին Հայոց երկիրը» և «*Երանելին* այս *ասաց*, և *ամենքը* Ադվանից աշխարհից չվեցին Հայոց երկիրը»:⁵ Կարծում ենք, որ առաջին տարբերակը պետք է բացառել, մանավանդ որ Է. Մկրտչյանն ինքն էլ իրավացիորեն նկատել է, որ «այսպիսի կառուցվածքով մախադասությունն ընդունելի չէ աշխարհաբարում»:⁶ Ասել է թե՛ նման կառույցներն աշխարհաբար թարգմանելիս դերբայական դարձվածը պետք է փոխակերպել երկկազմ մախադասության, ինչպես երկրորդ տարբերակում է:

զ) *անոռոշ դերբայի մախադասվող ձևը*, որի հետ սեռականով կողմնակի ենթական մախադասության մեջ կազմում է ժամանակի պարագայի շարահյուսական դերով հանդես եկող դերբայական դարձված: Օրինակ՝ *Յելանել մեր* հանդէպ ամբոխին Բելայ, դիպել ջանասցուք... /Խոր./ Եւ ի լինել *նակատում* պատուէր տայ զօրապետաց իւրոց /ն.տ./: Ի քուն լինել *մարդկան* եկն քնամի մորա/Մատթ./ և այլն: Աշխարհաբար կարելի է թարգմանել երկու կերպ. կամ որպես դերբայական դարձված պարզ մախադասություն կազմում (*Մարդկանց քնած պահին* եկավ նրա քնամին), կամ որպես երկրորդական մախադասություն բարդ ստորադասական կառույցի մեջ (*Երբ մարդիկ քնած էին*, եկավ նրա քնամին):

3. Պարզ ենթական գրաբարում կարող է արտահայտվել նաև *տրական հոլովով* դրված գոյականով, դերանվամբ և գոյականաբար գործածվող այլ խոսքի մասերով:

ա) Տրականով է դրվում «*Պիառոմի թայ + անոռոշ դերբայ*» կառույցով *արտահայտված* *թալական թաղառուաւ ստորոգուաւ ենթական*, ինչպես՝ *Շէր մարթի մարմնաւորի ան-*

⁵ Է. Մկրտչյան, *Գրաքարի դասընթաց*, Եր., 2008, էջ 153:

⁶ Նույն տեղում, էջ 152:

մահ կալ /Եզն./: Եւ կարն է՞ր արդեօք *հնար աղօղկան* միտք մանկամարդոյ՝ *ունել զդէմ* առն սկայի /Ազաթ./: Դերբայն աշխարհաբար թարգմանում ենք դիմաւոր բայաձեւով. իսկ տրականով ենթական՝ ուղղական հոլովով. = *Մարմնավորը չի կարող անմահ մնալ*:
բ) Տրականով է դրվում նաև դեռաբական դարձվածի մեջ անորոշ դերբայի երեսմանի ենթական, ինչպես՝ *Ձորմէ ասէին...* /ինել սմա և ի ցանկութիւնս մարմնոյն չափաւոր /հոր./: Այնպէս մօտազոյնս մերձեմայր, մինչև *ճանաչել նմա* գերիս ի նոցանէ /Եղ./: |Հաճեցաւ Տէր *զբնակել տրազը* Աստուծոյ ի տեղուօղ /Ազաթ./: Ընդ որում, դերբայական դարձվածն արդի հայերէն պետք է թարգմանել իբրև երկրորդական մախադասութիւն՝ նրա տրականով ենթական վերածելով ուղղականի, անորոշ դերբայը՝ դիմաւոր բայի՝ = Որի մասին ասում էին, ... որ *սա չափավոր է եղել* նաև մարմնի ցանկությունների մեջ: Տերը ցանկացաւ, որ *Աստծու սրբերը բնակվեն այդտեղ*:

Գրաբարի պարզ ենթականի մասին վերը ասվածի գործնականորեն ամրապնդումը պիտի կատարել ընտրովի վարժություններով և ընթերցանության հատվածներով՝ առանձնակի ուշադրություն դարձնելով մանավանդ որոշ գրաբարյան կառույցների՝ ժամանակակից հայերէն ճշգրիտ թարգմանության խնդիրներին:

Կազմությամբ *բաղադրյալ ենթական* գրաբարում կարող է արտահայտվել՝

1. *երկու իրար չլրացնող բառերի միությամբ*. Այդպիսիք կարող են լինել՝

ա) Առաօհն և եռնորոգ ղեմքի անձնական դերանունները բազմառանգի մթազմած կամ ու հանդնամող հնձէն, քեզէն, մեզէն, ձեզէն, մեզուն, քեզուն, ձեզուն ձևերի (հաճախ նաև *հսն ռառի*) հետ: Օրինակ՝ *Ես ինձէն իսկ մտի ի կրակատունն ձեր* /Եղ./: *Մեր մեզէն լի-*նինք քակտիչք օրինաց մերոց /ն.տ./: *Դուք ձեզէն իսկ քաջ գիտէք* /ն.տ./:

բ) Առաօհն և եռնորոգ ղեմքի անձնական դերանունները՝ հնքն, հնքն հսն, հնքնհն, հնք-
նին հսն ռառերի հարադրությամբ, ինչպես՝ *Դու ինքն* արժանիս արարեր զմեզ արբանե-
կութեան/Ազաթ./: *Ես ինքն իսկ եմ/Եղ./: Ես ինքնին իսկ* ութայի ջանալ կատարել /Բուզ./:

գ) Անձամբ անձին կապակցությամբ՝ Անձամբ անձին փակեցին զդրունս հաւատոյ գի-
տութեանն /Եզն./: Քանզի *անձամբ անձին* օգնել ոչ կարէին /Յովբ./:

դ) Գոռականը ինքն կամ ինքնին քառերի /հաճախ նաև հսն ռառի/ հետ, ինչպես՝ Այլ և
ինքն թագաւորն հրամանի նորա անսայր /Եղ./: Ապա *ինքն թագաւորն* Պապ երթայր
հասանէր գտանէր զնայիսկոպոսապետն Ներսէս /Բուզ./: Եւ նա ոչ գիտէ, թէ *երկիրն*
ինքնին բերէ զսրտոյ /Մարկ./: *Ինքնին Արտաշիր* ... կոտորեաց զամենայն ցեղ Կարե-
նեան Պաղիւսին /հոր./:

ե) Գոռականը կամ դերանունը երանգավորոյ հմաստով սալաստողու բառերի (շաղ-
կապներ և ալլն) հետ՝ *Դև ուրեմն* հարաւ ի քեզ /Ազաթ./: *Նշանագիրքն իսկ* ... յարու-
ցեալք դիպեցան /Կոր./: *Տղայք անգամ* յայթոնն /Փարս./:

Վերը բերված բոլոր օրինակներում (ա,բ,գ,դ,ե կետեր) ենթակաները, շնորհիվ սաստկական իմաստ ունեցող հարադիրների, տրամաբանորեն շեշտված են (= *Մենք ինքներս* ենք մեր օրենքների խախտողները: *Հենց ես ինքս* էի... շտապում կատարել: Որովհետև *իրենք իրենց* չէին կարողանում օգնել: Ապա *Պապ թագավորն ինքն* է ... գտնում Ներսէս նայիսկոպոսապետին:)

2. *բացահայտիչ-բացահայտյալ կապակցությամբ*՝ Եւ *Մարա կին Արքամու* ոչ ծնանէր
նմա /Ծննդ./: Ապա յետ այսորիկ թագաւորեաց *Խոսրով Կոտակ՝ բռն Խոսրովու*
/Բուզ./: Հրաման ետ մեծ կայսրն օգոստականն Կոստանդիանոս /Ազաթ./: *Մեր՝ մեղա-*
դրեալք յաստուծոյ պատուհասինք /Փարս./:

3. *գոյականի, դերանվան կամ փոխանվան և մասնական բացառականի հարա-*
դրությամբ, ինչպես՝ *Հինգն ի նոցանէ յիմարք էին* /Մատթ./: *Ոմն ի միջոյ* խորհրդեանն
զյխաւոր մահապետ եր Պարթևաց տէրութեանն /Ազաթ./: ... Ձայնու ժամանակաւ
սպաստամբեաց յարքայէն Հայոց մի ի ծառայից նորա:

4. *Դերբայական դարձվածով՝ Չցլու միս ուտել* դարձան է մարմնոյ /Եզն./:

Գրաբարի ենթականի ռատցումը պետք է ավարտել նրա շարադասության և ստորոգյալի հետ համաձայնության վերաբերյալ տեղեկությունների հաղորդմամբ: Դրանք պիտի լինեն ընդհանուր բնույթի և ներկայացնեն կապակցության այդ տեսակ-
ների ամենաէական դրսևորումները:

Շարադասության տեսակետից գրաբարում ենթական ազատ է, կարող է դրվել ստորոգյալից և՛ առաջ, և՛ հետո, ինչպես՝ *Մեր* զայս ճշմարիտ հաւատս *ունինք* ի Սուրբ

Գրոց /Ագաթ./: *Մորացոյց* ինձ *Աստուած* զամենայն վիշտս իմ /Ծննդ./: Սակայն հետադաս ենթական ավելի հաճախադեպ է: Դրա հետ միաժամանակ կան նաև դեպքեր, երբ ենթական ղիբքը նախադասության մեջ ակնհայտորեն, երբեմն էլ՝ նույնիսկ բացարձակապես կայուն է: Այդպիսին է, օրինակ, ցուցական, հատկապես հարաբերական դերանուններով արտահայտված ենթական յանազանությունը (*Սա ժառանգեցուցանէ զեղբայրս իւր /Խոր./: ...որք հայեռիէն զանդարձ ամբարշտութիւն նորա/Եղ./*): Կայուն առաջադաս է ենթական նաև ավելադիր շրջմամբ գրաբարյան կառույցներում (*Տէր է որ ուսուցանէ զիմաստութիւն և զհանճար /Յովք./*), կա՛ն սաստկական իմաստով հարադրի առկայությամբ (*Տղայք անգամ յայթոն /Փարպ./*) կա՛ն բաղադրյալ ստորոգյալի հանգույցի զեղչման դեպքում (*Սահմանք քաջաց զենն իրեանց: Երթունք նորա շուշանք*) և հակառակը՝ ենթական գերազանցապես հետադաս է ասացական բայի (ասեմ) ավելադիր կիրառությամբ կառույցներում (*Հարցանէր Մերուծան և ասէր /Բուզ./*) և այլն:

Ստորոգյալի հետ գրաբարի ենթական թվային ու դիմային համաձայնությունը, իր մի քանի առանձնահատկություններով հանդերձ, ընդհանուր առմամբ կատարվում է արդի հայերենի նման: Կարելի է առանձնակի խոսել թերևս գրաբարի բակառություններույի մասին (*Կողոպտեցաւ մարմինը* դիտոն: *Գունդն* Պարսից ի դժուարութենէ՞ն՝ զետոյն՝ գտեղեաւն *զեռալ սկսան: Տիրեցին* աշխարհիս Հայոց *ազգն* Սասանայ Պարսիկ) կամ որոշ ինքնատիպ կառույցներում և՛ թվի, և՛ դեմքի անհամաձայնության մասին (*Մեր տեսեալ է: Լուեալ է ձեր*) և այլն:

Ենթականի տեսակների, դրանց արտահայտման ձևերի, համաձայնության ու շարադասության ուսուցումը գրաբարի շարահյուսության բուհական դասավանդման կարևոր բաղկացուցիչներից է, և պիտի ջանալ դրան հատկացվող ժամաքանակն օգտագործել տեղին և առավելագույնս արդյունավետ:

Համառոտագրություններ

Ագաթ. - *Ագաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, քննական բնագիրը Գ. Տեր-Մկրտչյանի և Մ. Կամայանի, Երևան, 1983:*

Բուզ. - *Փաստասի Բիզանդացոյ Պատմութիւն Հայոց, քննական Զ. Պատկանյանի, Երևան, 1987:*

Եղն. - *Եղնեկայ վարդապետի Կողբացոյ Եղծ աղանդոց, Թիֆլիս, 1914:*

Եղ. - *Եղիշէի Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Երևան, 1957:*

Խոր. - *Մովսիսի Խորենացոյ Պատմութիւն Հայոց, քննական բնագիրը Մ.Արեւելյանի և Մ. Հարությունյանի, Երևան, 1981:*

Կոր. - *Կորին, Վարք Մաշտոցի, աշխատասիրությամբ Մ.Արեւելյանի, Երևան, 1941:*

Փարպ. - *Ղազարայ Փարպեցոյ Պատմութիւն Հայոց, Տիֆլիս, 1904:*

Մնացած համառոտագրությունները (Մուսկր, Ղուկ., Մատթ., Յովք և այլն) վերաբերում են Սր Գրքի համադասարարական գործերին:

ВОПРОСЫ ВУЗОВСКОГО ОБУЧЕНИЯ ГРАБАРА

____ Резюме ____

____ С. Айрапетян ____

Преподавание синтаксиса грабара в филологических факультетах вузов, наряду с уже имеющимися устойчивыми традициями методики описания и преподавания звуковых-произносительных особенностей и морфологических реалий этого языка-сравнительно молодая сфера обучения, одним из важных и стержневых вопросов которого является преподавание подлежащего. В статье рассматриваются вопросы строения, видов, выражения и стилевой окраски подлежащего в грабаре, которые должны входить в процесс его обучения, также должны быть практически интерпретированы и закреплены тщательно избранными упражнениями и соответствующими текстами для чтения.